

Grupni pristup u radu s adolescentima

Klarić, Matea

Undergraduate thesis / Završni rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Law / Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:199:286693>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-05**

Repository / Repozitorij:

[Repository Faculty of Law University of Zagreb](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
PRAVNI FAKULTET
STUDIJSKI CENTAR SOCIJALNOG RADA

Matea Klarić

GRUPNI PRISTUP U RADU S ADOLESCENTIMA

ZAVRŠNI RAD

Zagreb, 2024.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
PRAVNI FAKULTET
STUDIJSKI CENTAR SOCIJALNOG RADA

Matea Klarić

GRUPNI PRISTUP U RADU S ADOLESCENTIMA

ZAVRŠNI RAD

Mentorica: prof.dr.sc. Olja Družić Ljubotina

Zagreb, 2024.

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Razdoblje adolescencije.....	3
2.2. Fizičke promjene u adolescenciji.....	4
2.3. Kognitivne promjene u adolescenciji	5
2.4. Psihosocijalne promjene u adolescenciji	5
3. Faze u adolescenciji	7
3.1. Rana faza.....	7
3.1.1. Srednja faza	8
3.1.2. Kasna faza	8
4. Odnosi i rizična ponašanja u adolescenciji	9
4.1. Odnosi u adolescenciji	9
4.2. Rizična ponašanja u adolescenciji	10
5. Grupni pristup	11
5.1. Razvoj grupnog pristupa s adolescentima	11
5.2. Planiranje u grupnom radu	14
5.3. Svrha grupnog rada	15
5.4. Odabir adekvatnog grupnog pristupa	16
6. Grupni pristup u radu s adolescentima	19
6.1. Grupni pristup i nasilje među adolescentima	19
6.2. Grupni pristup kao pomoć i podrška u učenju adolescentima	20
6.3. Grupni pristup i seksualnost adolescenata	21
6.4. Grupni pristup i prevencija ovisnosti kod adolescenata.....	21
7. Zaključak	23
8. Popis tablica	24
9. Literatura	24

Grupni pristup u radu s adolescentima

Sažetak:

U ovom radu bit će predstavljene specifičnosti razvojnog razdoblja adolescencije, njegove najvažnije karakteristike, kao i pojedine faze te razvojne pojedinosti za vrijeme svake faze, s opisanim pripadajućim međuljudskim odnosima i rizicima. Isto tako bit će naveden razvoj grupnog rada, njegovo planiranje i svrha te vrste grupnih pristupa. Biti će istaknuta važnost grupnog rada s adolescentima putem različitih tema, predstavljenih na različite načine, kao što su nasilje, pomoć i podrška u učenju, seksualnost te prevencija ovisnosti. Također će biti naglašena potreba i važnost za radom s adolescentima pomoću grupnog pristupa.

Ključne riječi: adolescencija, grupni pristup, adolescenti

Group approach in work with adolescents

Abstract

In this paper, the specific characteristics of the developmental period of adolescence will be presented, including its key features, various phases, and the developmental details specific to each phase. The associated interpersonal relationships and risks will also be described. Additionally, the development of group work will be discussed, including its planning, purpose, and the different types of group approaches. The importance of group work with adolescents will be highlighted through various topics, presented in different ways, such as violence, support in learning, sexuality, and addiction prevention. The value and necessity of using a group approach when working with adolescents will also be underscored.

Key words: adolescence, group approach, adolescents

Izjava o izvornosti

Ja, Matea Klarić pod punom moralnom, materijalnom i kaznenom odgovornošću, izjavljujem da sam isključivi autorica završnog rada te da u radu nisu na nedozvoljeni način (bez pravilnog citiranja) korišteni dijelovi tuđih radova te da se prilikom izrade rada nisam koristila drugim izvorima do onih navedenih u radu.

Ime i prezime: Matea Klarić

Datum: 12.9.2024.

1. Uvod

Prije prikaza mogućnosti primjene grupnog rada s adolescentima potrebno je osvrnuti se na specifičnosti tog tranzicijskog životnog perioda te ukazati na fizičke, psihosocijalne, ali i druge promjene koje obilježavaju svaku od faza adolescencije. Adolescencija nosi svoje rizike s kojima se svaki pojedinac susreće, a najčešće se odražava na međusobnim odnosima koji se u tom periodu naglo mijenjaju.

Adolescencija je razvojna faza koja obuhvaća razdoblje otprilike između desete i dvadeset druge godine života, iako novija istraživanja sugeriraju da se to razdoblje može produžiti do kraja dvadesetih godina. Termin "pubertet" često se koristi u ovom kontekstu, ali se specifičnije odnosi na fizičke promjene povezane sa seksualnim sazrijevanjem. Adolescencija, s druge strane, obuhvaća sveukupne psihičke prilagodbe koje prate prirodni razvoj puberteta te nove unutarnje i vanjske čimbenike s kojima se pojedinac suočava. (Blos, 1962.). Završetak razdoblja adolescencije nije jednostavno definirati, jer uključuje određene psihološke i sociološke zakonitosti više, nego što je povezan uz fizičke ili biološke promjene koje nastaju. Poznati pisac Charles Dickens s nekoliko riječi slikovito je opisao adolescenciju: "Ona je najbolje razdoblje života, ona je najgore razdoblje života, ona je doba mudrosti, ona je doba ludosti" (Rudan, 2004.).

Također, radi boljeg razumijevanja teme, potrebno je objasniti drugi važan pojam, a to je grupni pristup - grupni rad, kako bi shvatili njegovu funkciju važnost u životima ljudi, u ovom slučaju, adolescenata. S obzirom da se grupni rad primjenjivao u više različitih područja, njegova definicija se tijekom prošlosti više puta mijenjala, no ukoliko se izdvoji bilo koja od njih, svaka će dovoljno jasno objasniti princip grupnog rada te što konkretno on jest. Grupni pristup podrazumijeva pomažući proces koji se odnosi na aktivnosti koje se odvijaju u malim grupama, temelji se na teoretskim znanjima o grupnoj dinamici i strukturi malih grupa sa naglaskom na humanističke vrijednosti, te se uz pomoć specifičnih vještina i tehnika teži osnaživanju članova

grupe. Grupni pristup određuje razumna upotreba grupnih procesa i intervencija s ciljem postignuća grupnih i pojedinačnih ciljeva koji su u skladu s vrijednostima i etičkim načelima pomažućih profesija (Toseland, Rivas, 1984., prema Ajduković, 1997.).

Kao takav, grupni rad je proizašao iz nekoliko pokreta poput „settlement pokreta“ koji je grupni rad smatrao namijenjenim mladim ljudima i adolescentima i „progresivni pokret obrazovanja“ koji je za cilj imao pomoć učenicima u savladavanju vještina koje su im potrebne za život. No, prvi pravi začeci grupnog rada pojavljuju se u razdoblju Industrijske revolucije i velike seobe naroda. Tada je grupni rad kao model podrške bio neophodan zbog siromaštva, nepismenosti, prenapučenosti i drugih problema koji su proizašli u to vrijeme, a bio je koristan za ispunjavanje slobodnog vremena, ali i duhovne i socijalne potrebe naroda (Malekoff, 2014.).

2. Razdoblje adolescencije

2.1. Adolescencija

U današnjem vremenu adolescenti odrastaju uz stalnu prisutnost interneta, kabelske televizije, globalizacije, povećane upotrebe psihoaktivnih supstanci te učestalih terorističkih napada. Ova zajednička iskustva značajno utječu na formiranje nove generacije mladih ljudi. Zbog brojnih utjecaja iz socijalne sredine na makro i mikro razini, današnji adolescenti su tijekom djetinjstva bili izloženi većoj odgovornosti, upoznali udaljene dijelove svijeta, često samostalno organizirali slobodno vrijeme (pretežno uz televiziju ili internet), provodili više vremena s vršnjacima i stjecali veće znanje u ranijoj dobi nego njihovi roditelji. Kao rezultat ovog načina odrastanja, adolescenti danas imaju veću mogućnost pristupa idejama, informacijama i prilikama zahvaljujući širem krugu ljudi s kojima su u neposrednoj komunikaciji. (Donath, 2004.).

Gledajući kroz povijesno razdoblje, današnji adolescenti duži period ostaju mladima nego što su ostajali adolescenti ranije, što svakako promatramo kroz situaciju dimenzije produženoga perioda obrazovanja i ekonomske nesamostalnosti, no istovremeno ranije postaju neovisni s obzirom na druge aspekte poput seksualnosti, slobodnom vremenu i konzumacijama psihoaktivnih tvari (Gadlin, 1978.).

Kao posljedica mnogobrojnih iskustava stečenih tijekom djetinjstva, pripadnici nove generacije adolescenata postaju autonomni u brojnim drugim područjima, što rezultira izmjenom njihove percepcije svijeta u kojemu žive. No, ipak se značajno uočava nedostatak iskustva u nošenju s većim izazovima i vještine kako bi se suočili s istima, a koje su im potrebne kako bi donosili adekvatne odluke koje imaju pozitivne ishode te tako umanjili stres koji je potencijalan uzrok brojnih kriznih situacija (Kaplan, 1993.).

Adolescencija je razvojna faza koja obuhvaća vremensko razdoblje približno od desete godine pa sve do kasnih dvadesetih godina. Naziv pubertet često se koristi kako bi se označile promjene fizičkog sazrijevanja. Na adolescenciju se može gledati kao na sveobuhvatni pokušaj psihičke prilagodbe na ozračje puberteta, na nova unutarnja i vanjska; endogena i egzogena stanja s kojima se adolescent suočava (Blos, 1962.). Prema drugim autorima, pojam adolescencije uključuje ukupne psihičke, fiziološke i hormonalne promjene. Svakako je kod oba spola njezin početak najuočljivije karakteriziran fizičkim promjenama koje se odražavaju na sva područja adolescentskog ponašanja, njihove interese, socijalno ponašanje i kvalitetu afektivnog života. Razvoj adolescencije nije nužno ujednačen te iz navedenog razloga postoji mogućnost da adolescent dosegne stupanj odraslosti u različitim životnim područjima. Stoga, kraj adolescencije, koji uključuje mnoštvo integriranih i sintetiziranih identifikacija, je vrlo teško odrediti, kako adolescentu tako i onima oko njega (Rudan, 2004.). Vrlo često tek pri kraju dvadesetih godina, ponekad i kasnije, u fazi formiranja vlastite obitelji, pojedinci pokazuju potpunu odraslost, odnosno zrelo razmišljanje. Arnett (2000.) koristi izraz „nadolazeća odraslost“ kako bi opisao razdoblje kraja adolescencije, do uspostavljanja konačnog, zrelog i odraslog funkcioniranja.

2.2. Fizičke promjene u adolescenciji

Adolescenti na početku svog razvoja prvo primjećuju fizičke promjene poput naglog rasta i pojave sekundarnih spolnih obilježja. Adolescenciju karakterizira djelovanje različitih hormona koji uzrokuju rast dlačica na rukama, nogama, prsima i licu, promjenu glasa kod mladića, te povećanje tjelesne mase i ubrzan rast u visinu. Ove fizičke promjene variraju među pojedincima, a neke od njih se mogu pojaviti tek u kasnijim fazama adolescencije. (Lacković Grgin, 2006.; Vranješević, 2004.) Brzi razvoj, koji je karakterističan za promjene u pubertetu, posebice u početnom periodu, nalikuje na promjene koje su se odvijale tijekom prvih godina života. Međutim,

adolescenti su ih mnogo svjesniji, pa čak nekada i previše svjesni, u odnosu na rano razdoblje. Ponekada se fizičke promjene odvijaju brže od emocionalnih, no moguća je i inverzija. Adolescenti se pokušavaju suočiti s novim fizičkim izgledom i funkcioniranjem s takvim tijelom te počinje spoznavati funkcioniranje tijela koje posjeduje izgled odrasle osobe, snagu, koordinaciju i reproduktivnu sposobnost. Fizičke promjene posebno utječu na oblik na koje adolescent opaža i doživljava samoga sebe (Rudan, 2004.).

2.3. Kognitivne promjene u adolescenciji

Adolescenti svijet oko sebe i same sebe percipiraju na način koji se poprilično razlikuje od gledanja na isto u razdoblju djetinjstva. Tijekom adolescencije ideje i koncepti, svijet apstraktnog mišljenja, postaju razumljive na novi, njima razumljiv način. Oni omogućuju adolescentima da mogu misliti o procesu mišljenja, da mogu razvijati pretpostavke i razmišljati o budućnosti (Barron i sur., 1992.). Kognitivne promjene omogućuju izraženiji osjećaj samostalnog adolescenata. Adolescenti realnije uočavaju svoj unutarnji, psihički i vanjski, stvarni svijet i uviđaju njihove složenosti. Za razliku od mlađe djece, oni opažaju i prihvaćaju nedorečenost i apstraktnost. Pojava više različitih osjećaja sastavni je dio perioda odvajanja te uključuje psihičke promjene u adolescenciji (Rudan, 2004.).

2.4. Psihosocijalne promjene u adolescenciji

Psihičke promjene u adolescenciji, manje opipljive od fizičkih, također predstavljaju dio sazrijevanja. Adolescencija se obično objašnjava kao prijelazno razdoblje koje vodi do nepovratnog prijelaza iz djetinjstva u odraslu dob (Schmidt Neven, 1996.).

Neke od psiholoških promjena uvjetovane su rodnim razlikama između djevojčica i dječaka (Nolen-Hoeksema i Girgus, 1994., prema Rosenblum i Lewis, 2005.). Na

primjer, djevojčice češće pokazuju simptome depresije te izraženije iskazuju osjećaje srama, krivnje, tuge i samoopuživanja u međusobnim interakcijama, dok dječaci češće potiskuju vlastite emocije. Emocionalna ranjivost i sramežljivost djelomično su povezane s procesom tjelesnih promjena. Pojava pojačane seksualne želje također može potaknuti osjećaj srama, osobito ako se doživljava kao socijalno neprihvatljivo. Djevojčice češće osjećaju sram u usporedbi s dječacima, što može biti rezultat socijalnih i odgojnih utjecaja koji su povezani s rodnim ulogama. (Adams i Brezonsky, 2005.).

Psihološke promjene u adolescenciji obuhvaćaju sposobnost iracionalnog razmišljanja, samoopažanje, uspostavljanje moralnih vrijednosti i normi te suočavanje s razvojnim izazovima (Remschmidt, 2013.). Društveni izazovi koji obilježavaju psihološke promjene jesu neadekvatna sposobnost produžetka obrazovanja, sukobljavanje s članovima obitelji i vršnjacima, roditeljska ograničenja, razvoj negativnih obrazaca ponašanja i zdravstveni izazovi poput: razvoja ovisnosti, rane i neželjene trudnoće, spolno prenosivih bolesti, nasilja, depresije i tjeskobe (Singh i sur., 2019.).

Adolescencija je razdoblje života u kojem razlikujemo tri stadija: rana adolescencija od 10. do 14. godine, srednja od 15. do 17. godine i kasna adolescencija od 18. do 20. godine i dulje (Lacković Grgin, 2006.).

3. Faze u adolescenciji

3.1. Rana faza

Tijekom rane adolescencije, koja obuhvaća razdoblje između 9. i 13. godine, adolescenti se suočavaju s fizičkim promjenama, rastućim kognitivnim sposobnostima te promjenama u odnosima s vršnjacima. Ova faza obilježena je brojnim biološkim i fizičkim promjenama, uključujući nagli rast, seksualno sazrijevanje, promjene u tjelesnim proporcijama, te povećanje snage i izdržljivosti. Iako redosljed tih promjena obično slijedi predvidljiv obrazac, postoje individualne razlike u dobi i trajanju tih promjena. Fizičke promjene počinju ranije kod djevojčica, kod kojih su prvi znakovi puberteta vidljivi između 8. i 13. godine, dok se kod dječaka javljaju nešto kasnije, između 10. i 15. godine života.

Adolescenti koji ulaze u proces sazrijevanja ranije ili kasnije od svojih vršnjaka smatraju se rizičnom skupinom. Rani razvoj kod djevojčica i kasni razvoj kod dječaka može dovesti do različitih problema. Djevojčice koje ranije sazrijevaju izložene su većem riziku za razvoj depresije, zloupotrebu droga, problematično ponašanje i poremećaje hranjenja. S druge strane, dječaci koji sazrijevaju kasnije češće se suočavaju s depresijom, sukobima s roditeljima i poteškoćama u školi, a zbog manje tjelesne građe mogu biti pod većim rizikom od vršnjačkog nasilja u usporedbi sa svojim vršnjacima. Ranu adolescenciju također karakterizira razvoj kognitivnih sposobnosti, uključujući napredak u pamćenju, rješavanju problema i donošenju odluka.

Adolescenti u ovoj fazi razvijaju sposobnost razmišljanja o apstraktnim konceptima, postaju sposobni zamisliti alternativna rješenja te razvijaju hipotetičko mišljenje. Također, stječu vještinu promišljanja o stvarima iz različitih perspektiva istovremeno, kao i sposobnost pristupa problemima uzimajući u obzir brojne aspekte prije donošenja odluke (Adolescencija – izazovi odrastanja, 2013.).

3.1.1. Srednja faza

U ranoj adolescenciji, glavna potreba je prilagodba izraženim fizičkim promjenama koje utječu na obiteljske i društvene odnose adolescenta. Nasuprot tome, u srednjoj adolescenciji, koja obuhvaća dob od 13. do 15. godine, ključna potreba je osjećaj prihvaćenosti među vršnjacima, u školi i specifičnim društvenim okruženjima. U ovoj fazi dolazi do značajnog udaljavanja od obiteljskog doma prema svijetu vršnjaka. Najbliža prijateljstva i dalje su važna, ali sve veći naglasak stavlja se na grupu, koja se često definira zajedničkim interesima poput slušanja iste vrste glazbe, odijevanja na određeni način, sudjelovanja u određenim sportskim ili društvenim aktivnostima i slično.

U tom periodu adolescenti nastoje otkriti tko su oni zapravo, tko su im slični, i žele te odgovore odmah. Srednja adolescencija donosi stabilizaciju procesa razdvajanja započetog u ranoj adolescenciji. "Srednji" adolescenti često se osjećaju ugodno i kada su sami, postaju sve više usmjereni na individualizaciju te istražuju sebe na način koji oblikuje njihove percepcije o samima sebi. Uključuju se u društvo kako bi stvorili što više socijalnih situacija koje im pomažu da bolje upoznaju sebe. Također, pokušavaju dublje razumjeti svoj unutarnji svijet kroz sanjarenje, fantazije i razne oblike pisanja, a ovo razdoblje često je obilježeno i velikom kreativnošću (Rudan, 2004.).

3.1.2. Kasna faza

"Rani" adolescenti su svjesni toga da su veći, ali rijetko o sebi misle kako napreduju prema odraslosti. "Srednji" adolescenti primarno su usmjereni jedni na druge, često u suprotstavljanju svijetu odraslih. "Kasni" adolescenti često razmišljaju o tome tko su i kakvi bi željeli biti. Taj period obuhvaća životno razdoblje od 15. do 18. godine života. Često se žele bolje i drugačije upoznati s odraslima koji pobuđuju njihovo divljenje, što predstavlja dio procesa putem kojega adolescenti nastoje sagledati sebe

odraslima. Često se nastoje oblikovati prema osobinama koje zamjećuju kod odraslih koje smatraju idealnima (Rudan, 2000.).

4. Odnosi i rizična ponašanja u adolescenciji

4.1. Odnosi u adolescenciji

Posebnost koja razlikuje suvremenu generaciju adolescenata od prethodnih jest njihovo iskustvo s društvenim mrežama. Roditelji djece iz nove generacije adolescenata odrasli su uz televiziju, radio i druge jednosmjerne medije koji zahtijevaju isključivo pasivno sudjelovanje. Nasuprot tome, internet je interaktivan medij koji omogućuje simultano sudjelovanje različitih korisnika diljem svijeta. Umjesto pasivnog gledanja televizije, današnje adolescente karakterizira aktivno sudjelovanje u stvaranju i distribuciji zabavnog sadržaja i informacija.

Beskonačna dostupnost komunikacijskih tehnologija značajno je promijenila način na koji suvremeni adolescenti uče, rade, komuniciraju i kupuju. Po prvi put u povijesti, mladi ljudi postaju autoriteti u ključnom području – digitalnoj tehnologiji – zahvaljujući većem znanju od svojih roditelja i nastavnika, te svojim idejama i ponašanjem mijenjaju temeljne društvene principe. Njihov utjecaj proteže se od obiteljskog doma i škole do radnih mjesta, oglašavanja, pa čak i političkih odluka (Tapscott, 2008.).

Uloga odraslih i uloga vršnjaka u životima adolescenata je značajno promijenila svoju poziciju, a o odnosu vremena provedenog s vršnjacima i onoga provedenog s odraslima ovisi sami razvoj adolescenta. U ranijim su društvima mladi ljudi učili kako postati odraslima na način da su promatrali, imitirali i komunicirali s odraslim ljudima u svojoj okolini. Ličnost se oblikovala i kreirala putem povratnih informacija od strane odraslih muškaraca i žena koji znaju tko su i koji mogu pomoći mladoj osobi

da pronade tko će ona biti. Obitelj, nuklearna i proširena, u životu adolescenta bila je na prvom mjestu. Stoga je prilično iznenađujuće kada pogledamo koliko vremena današnji adolescent provodi u društvu odraslih. Modernizacija je dovela do sve veće dobne segregacije u školama, na radnim mjestima i u samoj zajednici. Kako vrijeme odmiče, jasno je vidljivo da adolescenti puno više vremena provode u isključivom društvu vršnjaka nego što su to činili njihovi roditelji (Steinberg, 1996.).

Adolescenti često vjeruju da, proživljavajući različita iskustva odraslih, proširuju svoje znanje i stječu osjećaj da im je s ulaskom u adolescenciju potrebna sve manja pomoć odraslih. Uz to, s obzirom na to da adolescenti često pokazuju široko znanje o svijetu, odrasli ponekad pretpostavljaju da su sposobni brinuti se sami za sebe i da njihova uloga u određenim aspektima adolescentskog života postaje manje važna ili čak suvišna. Međutim, takvo razmišljanje ne znači da roditelji ne trebaju posvetiti više pažnje aktivnostima svoje djece, postavljati jasne granice i razgovarati s adolescentima o njihovim iskustvima. Nije dovoljno jednostavno dopustiti adolescentima da žive u svojim "svjetovima" i svojim sobama, bez ikakvog nadzora.

Zato je važno educirati roditelje o suvremenim stavovima i ponašanjima adolescenata te o značaju aktivne roditeljske uloge. Ključno je razumjeti želje, izazove, razmišljanja, komunikacijske stilove i aktivnosti adolescenata. Ako roditelji imaju realističan uvid u stavove, vrijednosti i motive svojih adolescenata, bit će u mogućnosti prilagoditi i primijeniti odgovarajući roditeljski stil te otvoreno komunicirati s njima u skladu s etičkim normama, pristojnošću, sigurnošću i prihvatljivim ponašanjem u različitim aspektima njihovih života (Car, 2013.).

4.2. Rizična ponašanja u adolescenciji

Stavovi i ponašanje adolescenata snažno su oblikovani utjecajem prijatelja i vršnjačkih skupina. Utjecaj i pritisak vršnjaka su intenzivniji kod osoba koje su

nesigurnije i sklonije društvenom konformiranju. Jedan od značajnih rizičnih čimbenika za razvoj poremećaja u ponašanju je druženje s osobama koje pokazuju delinkventno ponašanje. U okruženju takvih osoba, često se javlja negativno dokazivanje i borba koja vodi sve dubljem socijalnom propadanju.

Poremećaji u ponašanju najčešće se javljaju tijekom adolescencije, kada mladi ljudi kroz eksperimentiranje s neprimjerenim ponašanjima pokušavaju pokazati svoju samostalnost i neovisnost, iako nisu potpuno spremni preuzeti odgovornost. Važno je napomenuti da nije svako odstupanje od uobičajenog ponašanja odmah poremećaj u ponašanju. Da bi se neki oblik ponašanja klasificirao kao poremećaj, mora se ponavljati kroz dulje razdoblje i biti prisutan u obliku određenih uzoraka ili kombinacija neprimjerenih ponašanja (Meščić-Blažević, 2007.)

Tijekom adolescencije pojavljuje se širok spektar poremećaja u ponašanju, pri čemu škola često postaje prvo mjesto gdje se ta ponašanja prepoznaju. Među najčešćim oblicima neprihvatljivog ponašanja učenika srednjih škola su: izbjegavanje nastave i zanemarivanje školskih obveza, agresivno ponašanje koje uključuje psovanje, vrijeđanje drugih, namjerno uništavanje imovine, sudjelovanje u tučnjavama i nasilju prema drugima, krađe, kao i konzumiranje lakših sredstava ovisnosti te težih droga, te rizična seksualna ponašanja. (Clark i sur., 2002.).

5. Grupni pristup

5.1. Razvoj grupnog pristupa s adolescentima

U suvremeno doba 21. stoljeća, kada je briga za mentalno zdravlje sve više privatizirana i financijski mnogima nepriuštiva sve više se važnost osvrće na kratkoročne „rješenju-fokusiranim“ intervencijama kako bi se u prvom pogledu pomoglo upravo adolescentima. Kao adekvatna opcija odabrana je kognitivno-

bihevioralna terapija koja se bazira na osjećajima, znanjima i ponašanjima koji su naučeni te se stoga mogu izmijeniti novim učenjem. Posebnost ovog pristupa jest fokus na problematičnom ponašanju kao cilju promjene, a ne kao simptom određene situacije (Malekoff, 2014.).

Najzaslužniji za razvoj socijalno bihevioralnog pristupa u grupnom radu te za razvoj bihevioralne terapije u skupini je Sheldon Rose. Taj model vrlo je specifičan i pouzdan u radu s adolescentima zbog koncepta u čijem je fokusu jačanje socijalnog i prosocijalnog ponašanja (Malekoff, 2014.).

Obzirom na razvoj grupnog rada, posebice s adolescentima, razlikuju se dva modela; interakcijski model i bostonski model (Malekoff, 2014.). Najpoznatiji interakcijski model je Deardorffov (2004.) model koji opisuje kretanje između stavova, vještina, znanja i razumijevanja na individualnoj razini te na interne i vanjske ishode na interakcijskoj razini. Takav model u središte stavlja funkcije identifikacije i prelaženja zapreka i interaktivnom sustavu putem dijeljenja informacija, ideja, činjenica ili vrijednosti u svrhu rješavanja određenog problema. U procesu identifikacije, posebno se identificiraju potrebe i ograničenja svih strana koje sudjeluju u interakciji te na taj način pridonose razvoju promjene. Takav model uključuje četiri razvojne faze grupe, a to su priprema, početak, sredina te završetak (Malekoff, 2014.).

S druge strane, bostonski model je u početku uključivao pet grupnih razvojnih faza; predudruženje, moć i kontrola, intimnost, razlikovanje te odvajanje. Temelj ovog modela jest upravo u provlačenju centralne teme kroz svih prethodno navedenih pet faza. Kako bi bilo jasnije, to je predstavljalo prožimanje teme od početka, kada određeni broj individua pristane biti dio grupe u određenom periodu te raditi prve korake u kojima upoznaju sami sebe i traže zadovoljstvo jedni u drugima, a zatim kroz period u kojem članovi grupe dijele osjećaje jedni prema drugima. No u

suvremeno doba se bostonski model prikazuje kroz tri faze; početnu, središnju i završnu (Malekoff, 2014.).

Početa faza ili faza predudruženja je faza u kojoj se prvotno uspostavlja povjerenje koje je ujedno i temeljno obilježje početne faze. U ranoj fazi voditelj grupe ima ulogu pomagača u osvještavanju psihičke i emocionalne sigurnosti te poticanje na stvaranje povjerenja. S obzirom da ne dolaze svi adolescenti iz zdravih obiteljskih okruženja, samo formiranje grupe i funkcioniranje treba biti fleksibilno te spremno na moguće dolaske i odlaske članova iz grupe. Gledajući iz te perspektive, voditelj grupe kao autoritet treba biti svjestan mogućih negativnih reakcija članova grupe i biti spreman na njih, no isto tako mora značajnije poraditi na upoznavanju grupe radi boljeg pristupa i interakcije s članovima grupe (Malekoff, 2014.).

Zatim slijedi središnja faza koja uključuje fazu moći i kontrole, fazu intimnosti te fazu razlikovanja. U fazi moći i kontrole adolescenti najčešće proživljavaju normativnu krizu te su skloni testiranju limita grupnog funkcioniranja. Normativna kriza predstavlja krizu identiteta koja proizlazi zbog povećane osjetljivosti na vanjska događanja koje adolescent reflektira na sebe i svoju okolinu (Spasić, 2014.). S obzirom da je ta faza tranzicijska te voditelja grupe članovi mogu zvati imenom, grupa se zasigurno razlikuje od prethodnih skupina gdje je autoritet bio nužno autoritet npr. u obliku profesora. Vrlo važno se ističe i ostvarivanje bliskosti koje se ostvaruje i uz mogućnost razgovaranja o tabu temama što ujedno fazu naziva i „predintimnom“.

Faza intimnosti uključuje zajedničko otkrivanje noviteta i testiranje normi. U ovoj fazi se članovi zbližavaju jedni drugima te stvaraju unutarnju atmosferu grupe sličnoj onoj atmosferi u svojim obiteljima.

Faza razlikovanja je faza u kojoj članovi osjećaju slobodu izražavati se, lakše rješavaju probleme, konflikte te lakše donose nove odluke. U ovoj fazi socijalni

radnik nastoji pomoći grupi da sama funkcionira te evaluira cjelokupni rad grupe na način da potiče kreativno rješavanje prepreka i problema (Malekoff, 2014.).

Posljednja faza je završna faza koja može uključivati napuštanje grupe, negiranje završetka grupnog rada, vraćanje na prijašnje negativno ponašanje te želju za nastavkom grupe zbog potrebe adolescenata za daljnjom podrškom. Uloga voditelja u ovoj fazi je uvažiti i uočiti otpor te pomoći članovima grupe da adekvatno evaluiraju svoje iskustvo koje su doživjeli prilikom sudjelovanja u grupnom radu (Malekoff, 2014.).

5.2. *Planiranje u grupnom radu*

Svaka grupa prolazi kroz četiri glavne faze razvoja koje čine planiranje, početna faza, središnja faza i završna faza (Tuckman, 1965., prema Ajduković, 1997.). Prema autoricama Northern i Kurland (2001.), stručnjaci često zanemaruju proces planiranja grupnog rada ili mu daju tek površnu pozornost. Razlozi za to potencijalno leže u tome što ne prepoznaju važnost tog koraka ili osjećaju pritisak da krenu s radom grupe. Važno je naglasiti da je planiranje grupnog rada osnovni korak na temelju kojeg se razvijaju ostali koraci.

Gledamo li adolescente, prije samog početka planiranja grupe, potrebno je odrediti njihove osnovne potrebe koje se mogu rasporediti u tri temeljne skupine normativne potrebe, specifične potrebe te kontekstualne potrebe. Kao one univerzalne potrebe za cijelu ciljanu populaciju koje uključuju temeljne razvojne rizike, ističu se normativne potrebe. Primjer takvih potreba kod adolescenata prožima se kroz potrebe za odvajanjem od obitelji ili pak za ostvarivanjem kontakta s različitim populacijama. S druge strane, specifične potrebe stvaraju uži okvir potreba svake individue ovisno o životnim okolnostima u kojima su se našle (npr. ovisnik u obitelji i različiti oblici

zlostavljanja). Jedna od također važnih potreba za adolescente jest kontekstualna potreba. Ona uključuje kulturološku i socijalnu okolinu u kojoj se adolescent nalazi (Malekoff, 2014.).

Proces prikupljanja informacija o potrebama adolescenata prikuplja se na različite načine; od testiranja i intervjuiranja pa sve do direktnog kontakta i komunikacije sa adolescentima. Iz uloge socijalnog radnika, takve informacije se mogu dobiti i samo promatranjem komunikacije i odnosa adolescenata prema drugima, uvidjeti načine provedbe slobodnog vremena te društva koje ih posebno interesira. S obzirom da postoji više različitih okruženja u kojima se adolescenti kreću, kako bi se došlo do adekvatnih informacija o njihovim potrebama, promatranje iz uloge sudionika – promatrača ponekad zna biti iznimno zahtjevno i iziskuje dosta vremena (Malekoff, 2014.).

Kada voditelj (socijalni radnik) prikupi sve potrebne podatke, potrebno ih je integrirati te na taj način nastaje model planiranja grupnog rada. Prema dobivenim informacijama, zajedno s članovima grupe odabire i planira potreban tretman (Ajduković, 1997).

5.3. *Svrha grupnog rada*

Pri određivanju svrhe i cilja grupe vrlo je važno iste jednostavno i jasno obrazložiti članovima grupe. Isto tako od iznimne je važnosti da je svrha koju odrede sudionici unutar grupe ista kao svrha koju smatra voditelj da je adekvatna za tu grupu. Vrlo je važno naglasiti da prilikom definiranja svrhe grupe socijalni radnik i član grupe (shodno svojoj dobi) neće istim riječima i frazama definirati svrhu, no važan je kontekst na ono što se u konačnici misli. Svrha kao takva određuje put članova grupe; gdje su oni sada, gdje žele biti i što žele time postići. Ona može biti promjenjiva, ovisno o napretku grupe, trajanju grupe te brojnim drugim okolnostima. Kod

formiranja svrhe grupe također je potrebno odmah i odrediti način evaluacije postignuća. Rezultati evaluacije također trebaju biti jasni radi diskusije o postignutom cilju i svrsi grupe (Malekoff, 2014.).

5.4. Odabir adekvatnog grupnog pristupa

Prije nego li se odabire grupni pristup potrebno je sa sigurnošću utvrditi o kojoj vrsti grupe se radi, je li ona tretmanska grupa - grupe za osobnu promjenu korisnika, grupa za rješavanje zadataka značajnih za korisnika ili grupa za profesionalnu pomoć pomagačima (Ajduković, 1997.). Grupe za rješavanje zadataka značajnih za korisnika usmjerene su na grupe za udovoljavanje potreba organizacije koja pruža psihosocijalnu pomoć te na grupe za zadovoljavanje potreba korisnika. Grupe za profesionalnu pomoć uključuju obrazovne grupe koje su usmjerene na psihosocijalno obrazovanje, supervizijske grupe te grupe za sažeto integriranje traumatskih iskustava vezanih uz obavljanje pomagačke uloge. Tretmanske grupe (grupe za osobnu promjenu) su složenije od prethodno navedenih grupa, a vrste, svrha, obilježja te članovi grupe su vidljivi u Tablici 5.4.1.

5.4.1. Tablica 5.4.1. Obilježja tretmanskih grupa, grupa za samopomoć i samousmjeravajuće grupe

Tretmanske grupe za osobnu promjenu	Svrha	Obilježje	Članovi
1.Obrazovne grupe	Stjecanje znanja i vještina.	Fokus na sadržaju ne na emocionalnim potrebama.	Budući udomitelji, beskućnici, studenti i dr.
2.Grupe za rast i razvoj	Promjena stavova i ponašanja, unaprjeđenje iskazivanja emocija.	Naglašavanje potencijala članova, davanje povratne informacije i podrške članovima.	Roditelji, djeca razvedenih roditelja, partneri i dr.
3.Grupe za osobnu promjenu u užem smislu	Promjena nefunkcionalnog ponašanja članova koji se nazivaju devijantnim.	Članovi zajedno rješavaju neki osobni problem, uzajamno pomaganje, otkrivanje osjećaja.	Počinitelji obiteljskog nasilja, adolescenti koji se liječe od ovisnosti, maloljetni počinitelji kaznenih djela i dr.
4.Socijalizacijska grupa	Stjecanje socijalnih vještina i obrazaca ponašanja.	Unaprjeđenje interpersonalnih vještina, korištenje kreativnih tehnika.	Starija djeca u dječjem domu, grupa umirovljenika i dr.
5.Grupe za podršku	Podrška u kriznim i teškim razdobljima života.	Članovi pružaju i primaju pomoć – uzajamnost, organizira se u slučaju slabe socijalne podrške.	Mladi koji su izašli iz dječjeg doma, nezaposlene osobe, bivši ovisnici i dr.
Samousmjeravajuće grupe	Osnaživanje za samostalno rješavanje problema.	Voditelj kao podrška, otvoreno članstvo,	Grupe djece romske nacionalne manjine,

		središnja uloga na članovima.	dramske grupe u odgojnom domu i dr.
Grupe za samopomoć	Podrška u teškim i prijelaznim životnim razdobljima.	Nema voditelja, članovi imaju iskustvo, sličan životni događaj.	Samohrani roditelji, starije osobe bez obitelji, osobe s invaliditetom i dr.

Izvor: Ajduković, M. (1997). *Grupni pristup u psihosocijalnom radu*. Zagreb: Društvo za psihološku pomoć.

Prilikom odabira grupnog pristupa socijalni radnik, kao voditelj, određuje način funkcioniranja grupnog rada te konkretan grupni pristup rada grupe koja će biti formirana. Konkretno, kada se govori o odabiru načina rada, tada se misli na odabir adekvatnog načina rada s obzirom na to tko su članovi grupe, koja je njihova dob te što bi bilo najpraktičnije za koristiti, a da pokaže što veći i bolji učinak na postizanje cilja. Gledajući iz te perspektive, voditelj mora imati dovoljno kapaciteta, vještina, ali i poznavanja određene skupine koja će sudjelovati u grupnom radu. Isto tako važno je da voditelj dobro poznaje grupne pristupe (npr. pristup u kojemu je dominantno kreativno izražavanje, kognitivni pristup i dr.) te ih uspješno kombinira, ovisno o potrebama grupe. Također, prilikom odabira grupnog pristupa voditelj donosi one osnovne značajke grupe pri čemu se posebno ističe određivanje zatvorene ili otvorene grupe. Taj odabir je vrlo važan zbog mogućnosti nesmetanog provođenja svih aktivnosti grupe te se stoga najčešće koristi zatvoreni tip grupe. Takvim tipom grupnog rada se ograničava na rad isključivo s članovima koji su u grupi od njenog početka. Također, svi sudionici sudjeluju u svim aktivnostima i nemaju mogućnost izlaska iz grupe ili ulaska novih članova. Na taj način se čuva stabilnost grupe, ali i predstavlja tip grupnog rada koji omogućava dolazak do adekvatnog konačnog cilja grupnog rada o kojem u konačnici i ovisi koji će tip grupe biti odabran (Ajduković, 1997.).

6. Grupni pristup u radu s adolescentima

6.1. Grupni pristup i nasilje među adolescentima

S obzirom da su adolescenti skupina mladih podložna različitim rizicima, osim podrške zbog neke teže životne traume i sličnih situacija, vrlo je važno raditi na komunikaciji, vještinama i sposobnostima adolescenata u odnosu s drugima. U suvremeno doba sve je češća pojava različitih oblika nasilja među adolescentima kao posljedica različitih suvremenih izazova. Upravo se grupnim radom nastoji ukloniti problematika pojave nasilja među adolescentima (Malekoff, 2014.).

Nasilje predstavlja namjernu uporabu fizičke sile i moći prijetnjom ili akcijom prema samome sebi, prema drugoj osobi, ili prema grupi ljudi ili čitavoj zajednici, što bi moglo rezultirati ili rezultira ozljedom, smrću, psihološkim posljedicama, nerazvijenošću ili deprivacijom (WHO, 2002.). Prema procjenama, promatranju i svjedočenju takvog oblika nasilja među članovima obitelji i roditelja, svjedoči oko 10 milijuna djece. Najčešće, kao posljedica promatranja takvog ponašanja, razvija se posttraumatski stresni poremećaj te brojne druge smetnje poput oslabljenih reakcija, pojačanog stanja pobuđenosti, razdražljivost te u konačnici onemogućuje normalan socijalni razvoj djeteta (Malekoff, 2014.).

Kako bi se preveniralo takvo ponašanje i posljedice, postoje tri vrste intervencije; primarna, sekundarna i tercijarna. Primarna kao sprječavanje pojave nasilja, sekundarna koja je fokusirana na edukaciju osoba kako zaustaviti nasilje kada ono već krene te tercijarna koja omogućuje adekvatan tretman za počinitelje, žrtve, ali i svjedoke nasilja. Prilikom pružanja grupnog tretmana u takvoj situaciji, kod adolescenata, važno je usmjeriti se na neke od principa poput intervencije koja mora biti provedena odmah po završetku nasilja, težnja rješavanju konflikata, omogućavanje zaštite, podrške i sigurnog okruženja, sudjelovanje roditelja i drugih

potencijalnih ustanova koje rade s adolescentima, prilagodba sociokulturnim obilježjima adolescenata i dr. (Malekoff, 2004.).

Adolescentima je iznimno bitan vršnjački kontekst i grupni feedback, stoga grupni program služi kao prigodan okvir za razvoj pojedinca, ali i grupe u cjelini. Grupni rad pomaže mladima u razvoju pozitivnih odnosa kroz stvaranje okruženja u kojem će pozitivni odnosi potaknuti mlade prema korisnijim i učinkovitijim ciljevima i ponašanjima (Žižak i Ratkajec Gašević, 2017.). Općenito, Ajduković (1997.) navodi prednosti grupnog pristupa u radu s adolescentima: pojedinci uključeni u grupu spoznaju da nisu jedini koji imaju određen problem, mogu se emocionalno otvoriti i podijeliti svoje brige, uče jedni od drugih, podupiru se i potiču u rješavanju problema te zadovoljavaju potrebu za pripadanjem i prihvaćanjem.

6.2. Grupni pristup kao pomoć i podrška u učenju adolescentima

Iako se u suvremeno doba smatra da djeca, pa tako i adolescenti, imaju sve dostupno na internetu i društvenim mrežama, i dalje postoji potreba za pružanje pomoći i podrške u učenju. S obzirom da se sve više pojavljuju poteškoće u učenju, sve je više i izbjegle djece te djece iz dječjih domova kojima je u svakodnevnom funkcioniranju u obrazovanju potrebna pomoć i podrška radi prilagodbe i savladavanja gradiva. Kako bi pružanje pomoći bilo adekvatno potrebno je ostvariti dobar uzajamni odnos pružatelja i djeteta, posebice kada je u pitanju dijete s teškoćama u razvoju. Na takav način se osnažuje djecu za savladavanje gradiva, ublažava eventualna poteškoća među vršnjacima, osposobljavanje za samostalno učenje i ostvarivanje socijalnih kontakata s vršnjacima (Pavić, 2015.).

Na primjer, za djecu iz jednoroditeljskih obitelji grupni rad može biti vrlo koristan jer je cilj tretmana iskustvo i osjećaj zajedništva s drugom djecom koja imaju slične probleme te ujedno i jačanje kapaciteta za prevladavanje različitih teškoća uz pomoć

grupe, kao i vođenjem grupnih procesa od strane voditelja grupe. Također, grupni rad s adolescentima u ovoj situaciji pomaže u suočavanju s teškim emocionalnim situacijama, u postizanju boljeg školskog uspjeha i integraciji u vršnjačko društvo te doprinijeti jačanju socijalne mreže djece i prevenciji pojave psihičkih teškoća u razvoju (Pezerović i Milić Babić, 2016).

6.3. Grupni pristup i seksualnost adolescenata

Kako u adolescenciji dolazi do brojnih fizioloških i fizičkih promjena, pojačava se i seksualnost. S obzirom da takva tema često biva „tabu“ u obiteljima, na edukaciju i informiranje adolescenata o tom području najviše utječu mediji i vršnjaci, koji često prenose netočne informacije zbog kojih je lako moguća pojava novih rizika u životu adolescenata. Kroz grupni rad i edukaciju, adolescentima se nastoji pojasniti seksualnost kao ne samo fizički aspekt, već kao aspekt koji uključuje osjećaje, vrijednosti, norme, ali i vještine. Osim edukativne strane grupnog rada, potrebno je držati se onih osnovnih ciljeva kada je u pitanju seksualnost mladih; osiguravanje točnih informacija, isticanje grupnih vrijednosti i normi, proširivanjem sadržaja riječi seksualnost, razviti vještine odupiranja vršnjacima i njihovom negativnom utjecaju na zdravo odrastanje adolescenta (Malekoff, 2004.).

6.4. Grupni pristup i prevencija ovisnosti kod adolescenata

Uz nasilje, poteškoće s učenjem, podršku te pitanje rizične seksualnosti, adolescenti su skloni različitim novim iskustvima, isprobavanja novih stvari pa tako i eksperimentiranja sa psihoaktivnim tvarima. Zadnji niz godina brojna istraživanja pokazuju da je eksperimentiranje sa psihoaktivnim tvarima sve učestalije kod, tako više od polovice srednjoškolaca do kraja školovanja dođe u kontakt s nekom vrstom droga (Ricijaš i sur., 2019.).

Kroz grupni rad, pružanje pomoći mladima kada je u pitanju konzumacija psihoaktivnih tvari provodi se kroz edukativni sadržaj. Ponajprije treba utvrditi postojano znanje o konzumaciji i posljedicama psihoaktivnih tvari, a zatim onim temeljnim oblicima prevencije kroz traženje pomoći, pomaganje i komunikaciju te sprječavanja negativnog utjecaja vršnjaka na osobne odluke i stavove adolescenta. Svakako je važno naglasiti sudjelovanje svih adolescenata u grupnoj edukaciji, kako bi se osvještavanje proširilo i u konačnici zaista preveniralo neželjeno ponašanje te posljedice istog. U konačnici cilj takvog grupnog rada je osvještavanje i doživljavanje sebe kao neovisne osobe koja sama rasuđuje o tome što je negativno, ali i pozitivnom razmišljanju o sebi unatoč prihvaćanju ili odbacivanju od strane vršnjaka radi donošenja vlastite odluke (Shapiro, 1992.).

Do danas se grupni rad pokazao učinkovitim u pomaganju adolescentima s ovisnošću o internetu, a učiteljima za psihoedukaciju o pružanju tretmana i prepoznavanja ovisnosti o internetu kod adolescenata, što kazuje istraživanje koje je provedeno s ciljem procijene učinkovitosti grupnog rada s adolescentima na temu ovisnost o internetu. Rezultati istraživanja, u kojemu su bile dvije grupe adolescenata, jedna koja nije sudjelovala u grupnom radu i druga koja je bila podložena grupnom radu, pokazuju da se upotreba interneta smanjila u obje skupine, dok su adolescenti koji su sudjelovali u grupnom radu pokazali poboljšane vještine upravljanja vremenom i bolje emocionalne, kognitivne i bihevioralne simptome što pokazuje značajan utjecaj grupe u sprječavanju ovisnosti o internetu kod adolescenata (Du i sur., 2010.).

7. Zaključak

Kao što je prethodno navedeno, razdoblje adolescencije je period koji ima iznimno značajnu ulogu u formiranju identiteta osobe. Taj period obilježava brojnost promjena kako psihičkih, fizičkih, tako i socijalnih. S obzirom na promjene, mladi imaju potrebu istražiti sebe, otkud dolazi niz novih osjećaja, koje su njihove prave vrijednosti te koji su granice njihovih reakcija i osjetljivosti na određene podražaje koje ranije nisu zamjećivali. S obzirom da je adolescencija razdoblje sazrijevanja i prelaska u odraslu dob, ona nosi i niz odgovornosti s kojima se gotovo svaki adolescent susreće, kao što je primjerice korak ka formiranju svoje budućnosti kroz odabir srednje škole. Osim toga, adolescenti se susreću s odgovornošću koja proizlazi iz odnosa, kako intimnih, tako i vršnjačkih, poput pitanja treba li se prikloniti utjecaju vršnjaka te konzumaciji sredstava koje mogu izazvati i ovisnost, kao što su psihoaktivne tvari i alkohol. Podrška odraslih je u ovom razdoblju iznimno važna no vršnjaci često imaju značajniji utjecaj što ponekad može dovesti do neželjenih događaja i posljedica.

Podrška koju adolescenti mogu dobiti sudjelovanjem u grupnom radu može ih značajno osnažiti i pomoći im pri informiranju, edukaciji, usmjeravanju, ali i stjecanju nekih novih vještina koje im mogu pomoći u svakodnevnom prevladavanju prepreka koje adolescencija može donijeti. Također, grupni rad se ističe kao jedan od najadekvatnijih modela podrške adolescentima jer im predstavlja prirodno okruženje gdje mogu podijeliti svoje probleme, pitanja ili nedoumice s vršnjacima koji imaju iste ili slične probleme. Stoga se grupni rad smatra prirodnim i najboljim načinom podrške i pomoći adolescentima koji će im olakšati nošenje s brojnim izazovima koje adolescencija nosi.

8. Popis tablica

Tablica 5.4.1. <i>Obilježja tretmanskih grupa, grupe za samopomoć i samousmjeravajuće grupe</i>	16
---	----

9. Literatura

1. Adams, G. R., & Berzonsky, M. (2008). *Blackwell handbook of adolescence*. John Wiley & Sons.
2. Ajduković, M. (1997). *Grupni pristup u psihosocijalnom radu*. Zagreb: Društvo za psihološku pomoć.
3. Arnett, J. J. (2000). Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties. *American psychologist*, 55(5), 469.
4. Barron, J. W., Eagle, M. N., & Wolitzky, D. L. E. (1992). *Interface of psychoanalysis and psychology*. American Psychological Association.
5. Blos, P. (1962). *On adolescence: A psychoanalytic interpretation*. Simon and Schuster.
6. Car, S. (2013). Adolescencija 21. stoljeća: društvena uvjetovanost, temeljne karakteristike i pedagoški izazovi. *Pedagoška istraživanja*, 10(2), 285-292.
7. Clark, D.,B., Vanyukov, M., Cornelius, J.(2002), „Childhood Antisocial Behavior and Adolescent Alcohol Use Disorders”, *Alcohol Research & Health*, 26 (2), 109-115.
8. Deardorff, D. K. (2006). Identification and assessment of intercultural competence as a student outcome of internationalization. *Journal of studies in international education*, 10(3), 241-266.
9. Donath, J. (2004). Sociable media. *Encyclopedia of Human-Computer Interaction*, 2, 629.

10. Du, Y. S., Jiang, W., & Vance, A. (2010). Longer term effect of randomized, controlled group cognitive behavioural therapy for Internet addiction in adolescent students in Shanghai. *Australian & New Zealand Journal of Psychiatry*, 44(2), 129-134.
11. Gadlin, H. (1978). Child discipline and the pursuit of self: An historical interpretation. In *Advances in child development and behavior*, 12, 231-265.
12. Kaplan, L. S. (1983). *Coping with peer pressure*. Rosen Pub. Group.
13. Lacković-Grgin, K. (2006). Psihologija adolescencije. *Jastrebarsko: Naklada Slap*.
14. Malekoff, A. (2004). Strengths-based group work with children and adolescents. *Handbook of social work with groups*, 227-244.
15. Malekoff, A. (2014). *Group work with adolescents: Principles and practice*. Guilford Publications.
16. Meščić-Blažević, L. (2007). Pedagoška prevencija poremećaja u ponašanju adolescenata. *Pedagogijska istraživanja*, 4(2), 301-306.
17. Northern, H., & Kurland, R. (2001). *Socijalni rad s grupama* (3. izdanje), New York: Columbia University Press.
18. Pavić, J. (2015). *Uloga osobina ličnosti i razredno-nastavnog ozračja u objašnjenju školskog uspjeha učenika* (Doctoral dissertation, University of Split. Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split).
19. Pezerović, A. i Milić Babić, M. (2016). Važnost savjetovanišnog rada s djecom izbjeglicama. *Ljetopis socijalnog rada*, 23(3), 363-380.
20. Poliklinika za zaštitu djece i mladih Grada Zagreba (2013). *Adolescencija – izazovi odrastanja*. Posjećeno 1.9.2024. na mrežnoj stranici: <https://www.poliklinika-djeca.hr/aktualno teme/adolescencija-izazovi-odrastanja/>
21. Remschmidt, H. (2013). Mental health and psychological illness in adolescence. *Deutsches Ärzteblatt International*, 110(25), 423.
22. Ricijaš, N., Kranželić, V., & Leskovar, L. (2019). Prevalencija i učestalost konzumiranja psihoaktivnih tvari mladih u odgojnim ustanovama – razlike s obzirom na vrstu ustanove i znanje o psihoaktivnim tvarima. *Kriminologija & socijalna integracija: časopis za kriminologiju, penologiju i poremećaje u ponašanju*, 27(1), 3-34.

23. Rosenblum, G. D., & Lewis, M. (2006). Emotional development in adolescence. *Blackwell handbook of adolescence*, 269-289.
24. Rudan, V. (2000). Adolescent development and external influences. *Collegium antropologicum*, 24(2), 585-596.
25. Rudan, V. (2004). Normalni adolescentni razvoj. *Medix: specijalizirani medicinski dvomjesečnik*, 10(52), 36-39.
26. Schmidt Neven, R. (1996). Emotional milestones from birth to adulthood: A psychodynamic approach. *London and Bristol, Pennsylvania: Jessica Kingsley Publishers*.
27. Shapiro, S. (1992.) Program zdravstvenog obrazovanja za osnovne škole zemalja Srednje i Istočne Europe: *Alkohol i druge droge*. Hrvatsko izdanje: Zaklada „Otvoreno društvo“.
28. Singh, S., Zaki, R. A., & Farid, N. D. N. (2019). A systematic review of depression literacy: Knowledge, help-seeking and stigmatising attitudes among adolescents. *Journal of Adolescence*, 74, 154-172.
29. Spasić, M. (2014). *Adolescentska kriza* Posjećeno 1.9.2024. na mrežnoj stranici: <https://www.scribd.com/doc/236323903/Adolescentna-kriza>
30. Steinberg, L. i Cauffman, E. (1996). Zrelost prosuđivanja u adolescenciji: Psihosocijalni čimbenici u donošenju odluka adolescenata. *Pravo i ljudsko ponašanje*, 20 (3), 249-272.
31. Tapscott, D. (2008). *Grown up digital*. (str. 384) Boston: McGraw-Hill Education.
32. Vranješević, J. (2004). Adolescencija-O čemu se radi. *Priručnik za voditelje radionica iz oblasti obrazovanja za veštine medijacije*. Beograd: Njemačka organizacija za tehničku saradnju (GTZ). Posjećeno 1.9.2024. na mrežnoj stranici: https://priatelj.weebly.com/uploads/1/2/9/7/12970621/adolescencija_o_cemu_se_radi.pdf
33. WHO – World Health Organization (2002). *The world health report 2002: reducing risks, promoting healthy life*. World Health Organization.
34. Žižak, A., & Ratkajec Gašević, G. (2017). Savjetovanje mladih: okvir za provedbu posebne obveze uključivanja u pojedinačni ili skupni psihosocijalni tretman u savjetovalištu za mlade. *Kriminologija & socijalna integracija*:

časopis za kriminologiju, penologiju i poremećaje u ponašanju, 25(1), 140-142.